תפיסת מוות בקרב ילדים

ד"ר מיכל דיין שרעבי, עובדת סוציאלית, מח' המטו-אונקולוגית

יעל בן גל RN,MA,MHA,NP, אחות מומחית טיפול תומך



עשרים וחמש שנה / דליה רביקוביץ

לפני עשרים וחמש שנה, בי"ט חשוון, יצאה אמי לטיול של אחר הצהריים, כשהיא דוחפת לפניה עגלת תאומים ובה אחיי בני ארבעת החודשים. גם אני נלוויתי לטיול זה בסטטוס המפוקפק של אחות בכירה, לא גדולה ולא קטנה.

במחצית הדרך, סמוך למשטרת רמת גן, שמעה אמי שמועה ונחפזה לשוב הביתה. אותה שמועה נקלטה באוזניי כ"התנגשות עם הרבה פצועים", אבל לא הבנתי מה זה נוגע לנו.

בחצר ביתנו מצאנו את סבי, אבי אמי, מתעלף ומתייפח. הייתי סבורה שסבי נפגע בתאונה והחוורתי מבהלה. לאמי היתה ארשת רצינית מאוד, וככל יתר בני המשפחה היתה טורחת מסביב לסבי. סימני זעזוע חריפים יותר לא ניכרו בה.

עשרים וחמש שנה / דליה רביקוביץ

באותו ערב לא חזר אבי הביתה, אבל בשל המתיחות הכללית לא ייחסתי לכך חשיבות רבה.

בימים הבאים אמרו לי שהוא פצוע ומחלים מפצעיו.

ביום הולדתי שחל חודשיים לאחר מכן, קיבלתי במתנה ילקוט ועיפרון, ודודי אמר שזו מתנה ששלח לי אבי.

מאותו יום שמאורעותיו נחרטו בי בצורה מקוטעת ומטעה לא ראיתי את אבי, שכן הלווייתו נערכה למחרת.

רק עשר שנים לאחר מכן נודע לי שאבי נדרס על ידי נהג צבאי בריטי.

(מתוך: אבות ובנות, 2001)











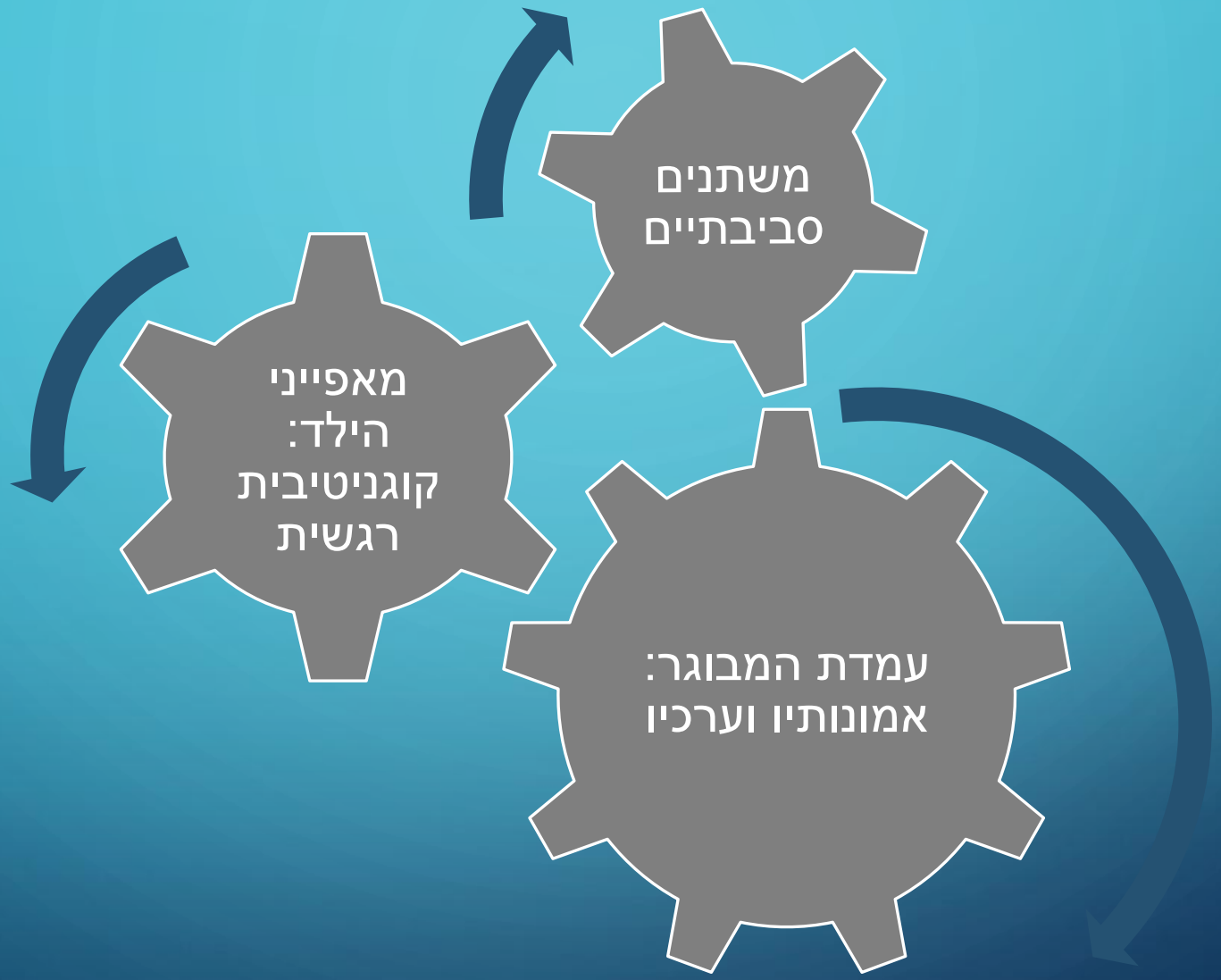
ילדים אינם מסוגלים לתפוס את מושג המוות

הגנה וחשש מגרימת נזק

תקשורת ורשתות חברתיות מפגישים עם חוויות של סופיות וארעיות

תעשיית האנטי אייג'ינג

"חשיבה חיובית"


משתנים
סביבתיים
מאפייני
הילד:
קוגניטיבית
רגשית
עמדת המבוגר:
אמונותיו וערכיו

מדוע קשה לאדם מבוגר לדבר עם ילד על מוות?



- מנגנון הגנה ראשוני של הנפש – הימנעות ממצב מעורר חרדה
- המוות נתפס כטאבו
- מיתוס -ילדים הם שבריריים, יש להרחיק ממגע מאירועים מכאיבים למיניהם.
- אי יכולת לשאת את כאב הילד



האחריות שלנו **כאנשי מקצוע** היא בשלב הראשון
להתמודד עם מנגנוני ההכחשה שלנו,
ולהתעמת עם חרדות המוות הנטועות בתוכנו.

רק לאחר מכן נוכל להעביר את האחריות להורים
שצריכים להתמודד עם מכלול הרגשות הקשים
שאופפים אותם בסיטואציה קשה זו
ולעשות מאמץ הרואי להיחלץ מערפל ההכחשה
ומעלטת החרדה וחוסר האונים.

!

לא ניתן להעלים או להתעלם מהידיעה על מחלה או מוות

- התחושות שאסון התרחש, יגיעו לנפשו של הילד ובהיעדר ידיעה ברורה, הדרכה וקרבה של אדם משמעותי שמלווה אותו, יועצמו רגשות של אשמה, חוסר אונים ובדידות.

- עלולה להיווצר תמונה שקרית של המציאות וקושי של הילד להתחיל בתהליך שדרוש לעיבוד האבל ולתפיסת העולם שאינו כולל את המת.

- כל אלו עלולים להוביל לצמצום רמת התפקוד של הילד ויכולתו להתמודד עם האובדן.



כיצד נשוחח עם ילדים
על מוות?



ארבעה רכיבים בתפיסת מושג המוות

Universality	אוניברסליות: תופעה טבעית, כל דבר חי סופו למות
Irreversibility	אי הפיכות: תופעה בלתי הפיכה, כשהגוף הפיזי מת אין לו תקומה
Nonfunctioning	אי תפקוד: היפוך של מצב חיים, פונקציות החיים נפסקות: חילוף חומרים, תנועה, תחושה ותודעה.
Causality	סיבתיות: הבנה מציאותית של גורמים פיזיים-ביולוגיים שגרמו למוות. (גורמים פנימיים - מחלה, זקנה, וגורמים חיצוניים – תאונה).

Speece & Brent, 1984

התפתחות תפיסת מוות לפי גיל

הגיל הרך
(0-3 שנים):

מוות כחוויה של "היעלמות" ופרידה ללא הבנה סופית / הבנה מועטה של המוות.
חרדת פרידה וקביעות אובייקט

גיל הגן
(3-6 שנים):

חשיבה מאגית ואגוצנטרית
תפיסת מוות כמצב הפיך או זמני (שינה)
נטיית הילד להאשים את עצמו
הבנה חלקית של תתי המושגים

שיר: היום בן אמר שאמא שלו בשמיים ושהיא יכולה לשמוע אותו

אמא: אולי

שיר: איך היא יכולה לשמוע אם היא בשמיים?

אמא: שיר את יודעת מה קרה לאמא של בן?

שיר: כן היא מתה מסרטן, היא היתה חולה. נו את יודעת..

אמא: נכון ואחרי שהיא מתה קברו אותה באדמה.

שיר: אז איך היא תחזור?

אמא: היא לא יכולה לחזור, היא כבר לא חיה, הגוף שלה לא עובד

שיר: בוכה...

אמא: זה מאוד עצוב וקשה. אבל אנחנו זוכרים אותה בלב שלנו, חושבים ומדברים עליה. (מחבקת)

התפתחות תפיסת מוות לפי גיל

גיל בי"ס
(6-12 שנים):

חשיבה קונקרטית וביולוגית
הבנה שהמוות הוא סופי ובלתי הפיך.
מטריד את הילד וגם מסקרן אותו.

מעבר מעמדה שלא מאמין שהוא עצמו ימות, עד לקבלת ההכרחיות של המוות, כולל של עצמו.

גיל התבגרות
(12+ שנים):

חשיבה מופשטת וגיבוש זהות
תפיסת מוות בוגרת
כתהליך אוניברסלי אשר לרוב מתרחש לפי חוקיות מסוימת.פילוסופיות קיומיות לצד קונפליקט עם תחושת כל יכול

התפתחות תפיסת מוות מבחינה קוגניטיבית

- מושג הזמן
- קביעות האובייקט
- הזהות העצמית
- חוק שימור הכמות
- הבנת סיבתיות
- הגדרת החיים (מול המוות)
- התפתחות השפה, אוצר מילים וחשיבה מופשטת

"ריקוד הדבורים" (השמינייה)

- הוא קבור באדמה, אז למה אומרים שהוא בשמיים? מתי הוא יפסיק למות?
- הוא כבר לא חלק מהמשפחה "אנחנו" (התכוונה לאחיה שנפטר ולעצמה) ניסע לאבא





שיחות ומילים על מוות

מה שרופאים תופסים כהבדלים קטנים בשפה >>> בעל השפעה עמוקה

<u>בחירת מילים חשובה במיוחד במהלך שיחות על מוות</u>

מטופלים ומשפחות מעדיפים שרופאים ישתמשו **בשפה ברורה וישירה** כאשר דנים במוות

אנשי צוות מהססים להתייחס ישירות למוות, באמצעות המילה עצמה

תקשורת ברורה מעצימה קבלת החלטות בצמתי החלטות פליאטיביות

קבלת החלטות מתרחשת במהלך או זמן קצר לאחר פגישות משפחתיות





שפה תקשורת והחלטות סוף חיים

המחקר אפיון השפה בשיח על מוות בין צוות קליני ומשפחות לתינוקות במצב קריטי עם מצבים נוירולוגיים

"..למות, מוות, גסיסה או נולד מת" היו בשימוש ב-45% מהפגישות בהן נדון המוות והיוו 8% מההתייחסויות למוות

שימוש במילים "מוות, מוות, גסיסה, נולד מת" פחות בהשוואה לבני משפחה

התייחסות למוות בני משפחה השתמשו לעתים קרובות במונחים דיבוריים רגשיים כדי להתייחס למוות, קלינאים השתמשו לרוב בז'רגון רפואי





התפתחות תפיסת המוות מבחינה נפשית

- תוקפנות ופחד מוות מולדים (מלאני קליין)
- פחד המוות מתעצם בתהליך גיבוש העצמאות
- לתקופה האנאנלית חשיבות מכרעת בהתפתחות הילד, הקשורה להבנתו הרגשית של מוות וכיליון (גישה אקזיסטנציאליסטית יאלום)
- ניסיון /חוויות הקשורות למוות (מות חיית מחמד, פטירת קרוב משפחה) קשורים ליכולת תפיסת מוות בגיל צעיר יותר (כצנלסון, 2005 ; Hunter & Smith, 2008)

ילדים חולים לומדים על מצבם החמור מהאופן שבו המבוגרים שסביבם מתייחסים אליהם, מהחוויות העוברות עליהם בעת המחלה, ומילדים סביבם שחולים ומתים מהמחלה.

שיחה בין יעל האחות ואמו של אלון

- איך זה מתחיל?....
- מה נראה?
- איך הוא ירגיש?
- כמה זה יפחיד אותנו? כמה יפחיד אותו?
- איך להסביר לו מה עובר בגוף?





שיחה עם אלון, בן 9, כשבועיים לפני פטירתו

בוכה במשך דקות ארוכות...

הוא: בזמן הקרוב זה הולך לקרות, כאילו אני הולך למות בזמן הקרוב, אז אני רוצה לחזור על כל מה שעשיתי פה. אני מרגיש כאילו אני הולך למות בזמן הקרוב.

אני: אני רוצה להגיד לך שני דברים, אחד שאתה ילד מאוד אמיץ, שאתה משתף במה שאתה מרגיש ושאתה אומר לאמא ואבא, שזה מאוד חשוב לספר ולשתף אותם במה שאתה מרגיש. אני מכירה את אמא ואבא ויודעת שהם איתך כל הזמן ועוזרים לך. ואני מרגישה שאתה צודק כשאתה אומר שאתה רוצה לעשות את הדברים שעושים לך טוב עכשיו.

הוא: (בוכה) כי אני מרגיש שאני הולך מהעולם, ואני רוצה לחזור ולהיזכר בכל הדברים. אני מרגיש כאילו אני מפספס..

שיחה עם אלון, בן 9, כשבועיים לפני פטירתו

אני: אתה יכול לומר איזה עוד רגשות זה מעלה?

הוא: עצב...בוכה..

אני: זה באמת נורא עצוב. תדע לך שלכולנו מאוד עצוב וכואב. אבל אנחנו איתך ומתחזקים אחד עם השני ביחד. אמא ואבא איתך, ועוד הרבה אנשים שמאוד אוהבים אותך.

הוא: אני מרגיש כאילו זה יקרה בקרוב מאוד

אני: אין דבר נכון או לא נכון בהרגשה, ואני באמת לא יודעת, אף אחד לא יודע באמת, אבל זה שאמרת שאתה רוצה לעשות דברים שחשובים לך..

הוא: אני רוצה להיפגש עם כל מי שבעולם כאן, ואני רוצה כבר להגיע לעולם של האנשים האחרים..

שיחה עם אלון, בן 9, כשבועיים לפני פטירתו

אני:....וגם כשתיפגש עם האנשים האחרים שאמרת, אתה לא תהיה לבד

הוא: אבל אני לא יודע איך הם יכירו אותי? איך ידעו שזה אני?

אני: אני חושבת שיכירו אותך אלון. כולם יודעים טוב מאוד מי זה אלון. גם האנשים שפה, וגם האנשים שבעולם האחר. כי אין עוד אחד כמוך, אתה יודע את זה נכון?

...דיברנו על תכנית שבה יחליט עם מי הוא הולך להיפגש ומתי...

אני: וגם אמא הזכירה לי שיש לך בקרוב יומולדת

הוא: אני לא בטוח שאני אהיה כאן עד אז. בוכה...

אני: אז תשמע, אנחנו לא הולכים לפי תאריכים, לא חייבים שיהיה בדיוק

שיחה עם אלון, בן 9, כשבועיים לפני פטירתו

אמא: אלוני התאריך האמיתי שלך בעברי זה מחר...

...מתחיל שיח לגבי התכנון מתי ואיפה וכו'...

הוא: אני רוצה שכל הכיתה, וכל החברים, וכל מי שהכרתי יבוא. אני רוצה להיפרד מכולם, אבל אני לא בטוח שכולם יכולים.

....דיברנו על פרטים מה יהיה, ואיך הוא יהיה ביומולדת.

הוא: אני רוצה שלכל אחד יהיה שם משהו אחד לפחות שהוא אוהב.

...המשכנו בתכנון.

יומיים לאחר מכן אלון חגג מסיבת יומולדת עם חברים ומשפחה והיה מאוד שמח. כשהרגיש לא טוב פרש לחדרו למספר דקות. שבוע וחצי לאחר מכן, בחג הסוכות נפטר בביתו כשהוא מוקף בהוריו ואחיו.

מחשבות רגשות ושאלות



האלמנה שבנה התינוק צולם מחייך על קבר אביו

- https://youtu.be/SgfBPrhdFwM?si=WYLWI1Ta-OlcjzFw&t=127